

Leszek Pawłowski, Monika Lichodziejewska-Niemierko  
Zakład Medycyny Paliatywnej, Gdański Uniwersytet Medyczny

# Wolontariat w opiece paliatywnej i hospicyjnej w Polsce — aspekty prawne

## Streszczenie

Wolontariat jest zjawiskiem społecznym polegającym na dobrowolnym i nieodpłatnym wykonywaniu przez wolontariuszy świadczeń na rzecz uprawnionych organizacji. Organizacje te angażują wolontariuszy do różnych działań, wśród których można wyróżnić działania na rzecz placówek ochrony zdrowia oraz osób chorych i cierpiących. W Polsce dynamiczny rozwój wolontariatu można zaobserwować zwłaszcza w hospicjach i innych placówkach opieki paliatywnej. Zatrudnieni tam wolontariusze biorą udział w opiece nad pacjentami oraz wykonują świadczenia poza sferą tej opieki.

Są wśród nich zarówno osoby posiadające szczególne kwalifikacje lub uprawnienia, jak i ludzie wykonujący zadania, dla których nie jest wymagane posiadanie specjalistycznego wykształcenia. Do wolontariatu w opiece paliatywnej znajdują zastosowanie zasady przewidziane w przepisach prawnych, a zwłaszcza w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

*Medycyna Paliatywna w Praktyce 2010; 4, 3: 125–132*

**Słowa kluczowe:** wolontariat, wolontariusz, opieka paliatywna, hospicjum, prawo, organizacja opieki zdrowotnej

Pojęcie wolontariatu, rozumianego jako dobrowolna i bezpłatna działalność na rzecz innych, wywodzi się od aktywności szwajcarskiego fizyka i matematyka P. Cresole, który od 1920 roku organizował obozy angażujące ochotników do odbudowy miejscowości zniszczonych podczas I wojny światowej [1]. Idee wolontariatu zaczęły następnie przenikać do różnych dziedzin życia społecznego i znajdowały podatny grunt w wielu krajach świata. Trafiły również do Polski, w której tego rodzaju działalność rozwijała się dynamicznie, zwłaszcza po 1989 roku [2].

Przez wiele lat wolontariat w naszym kraju funkcjonował na podstawie reguł ukształtowanych przez praktykę. Dopiero uchwalenie ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. nr 96, poz. 873 ze

zm.), zwanej dalej „u.d.p.p.w.”, spowodowało, że wolontariat stał się przedmiotem regulacji prawa polskiego.

Artykuł 2 pkt 3 u.d.p.p.w. zawiera definicję legalną, zgodnie z którą wolontariusz to osoba fizyczna, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie. Przepis ten odwołuje się do zasad wynikających z art. 42–50 u.d.p.p.w., które określają istotę wolontariatu w znaczeniu prawnym. Należy podkreślić, że znajdują one zastosowanie również do wolontariatu w ochronie zdrowia, między innymi do aktywności wolontariuszy w opiece paliatywnej i hospicyjnej, zwanej dalej „opieką paliatywną”.

Opieka paliatywna została zdefiniowana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO, *World He-*

**Adres do korespondencji:** mgr Leszek Pawłowski  
Zakład Medycyny Paliatywnej, Gdański Uniwersytet Medyczny  
ul. Dębinki 2, 80–211 Gdańsk  
tel.: 697 437 591  
e-mail: lpawlowski@gumed.edu.pl



Medycyna Paliatywna w Praktyce 2010; 4, 3, 125–132  
Copyright © Via Medica, ISSN 1898–0678

*alth Organization*) jako postępowanie mające na celu poprawę jakości życia osób z zaawansowaną chorobą oraz ich rodzin poprzez zapobieganie i zmniejszenie cierpienia, z uwzględnieniem wczesnego wykrywania, oceny i leczenia bólu oraz innych objawów fizycznych, psychosocjalnych i duchowych [3]. Realizacja celów tej opieki wymaga zaangażowania wielu specjalistów, do których należą: lekarze, pielęgniarki, psychologowie, duchowni, fizjoterapeuci, farmaceuci, pracownicy socjalni, dietetycy, terapeuci zajęciowi. Są oni z reguły zatrudniani w hospicjach domowych i stacjonarnych oraz w innych placówkach opieki paliatywnej na podstawie umów o pracę i umów cywilnoprawnych, ale mogą także realizować czynności zawodowe na podstawie porozumień o wykonywaniu świadczeń na zasadach wolontariatu.

Obok przedstawicieli wymienionych zawodów w opiece paliatywnej uczestniczą również wolontariusze, którzy wykonują czynności niewymagające posiadania specjalistycznego wykształcenia lub uzyskania szczególnych kwalifikacji. Nie udzielają oni chorym świadczeń zdrowotnych, lecz wspierają pacjentów i ich rodziny oraz towarzyszą im w sprawach życia codziennego. Ponadto realizują na zasadach wolontariatu zadania będące poza sferą opieki nad pacjentami.

W związku z tym, w ramach wolontariatu w opiece paliatywnej istnieje rozróżnienie na: wolontariuszy-specjalistów, wykonujących czynności, dla których przepisy prawne wymagają posiadania prawa wykonywania zawodu lub uzyskania innych szczególnych uprawnień, oraz pozostałych wolontariuszy, wykonujących świadczenia niezależnie od wykształcenia i posiadanych kwalifikacji. Wolontariat w tej opiece można więc podzielić na specjalistyczny i niespecjalistyczny.

Niezależnie od powyższych rozważań, można wyróżnić wolontariat w opiece nad pacjentami i ich bliskimi oraz poza sferą tej opieki.

Pierwszy obejmuje zarówno działania specjalistyczne, jak i inne czynności, wykonywane bezpośrednio wobec chorych objętych opieką paliatywną, ich rodzin oraz osób w żałobie po śmierci pacjenta. Jest on także określany w literaturze przedmiotu jako wolontariat medyczny [4]. Przykładem czynności specjalistycznych wykonywanych w ramach wolontariatu medycznego jest realizowanie zleceń lekarskich przez pielęgniarkę-wolontariusza lub prowadzenie psychoterapii przez psychologa-wolontariusza. Natomiast jako przykład działań niespecjalistycznych można podać organizowanie dla pacjenta czasu wolnego lub utrzymywanie czystości i porządku w miejscu, w którym przebywa chory.

Drugą kategorię stanowi wolontariat realizujący zadania poza sferą opieki nad pacjentami, polegające na wspieraniu placówki, która się nimi opiekuje. Przykładami takiej aktywności są udział wolontariuszy w zbiórkach publicznych lub innych akcjach charytatywnych, a także nieodpłatna praca w administracji hospicjum. Czynności wykonywane poza sferą opieki nad pacjentami z reguły są domeną wolontariatu niespecjalistycznego, choć i w tej kategorii może się pojawić potrzeba zaangażowania wolontariusza-specjalisty, na przykład radcy prawnego, który nieodpłatnie będzie reprezentował hospicjum w procesie sądowym.

## Zdolność do bycia wolontariuszem

Zgodnie z u.d.p.p.w. wolontariuszem może być w zasadzie każdy człowiek, w tym również osoba niepełnoletnia [5]. Nie zostały bowiem w niej przewidziane ograniczenia w zakresie wieku wolontariusza. Także w opiece paliatywnej wolontariuszami mogą zostać osoby o ograniczonej zdolności do czynności prawnych (osoby, które ukończyły lat 13, a nie ukończyły lat 18). Wątpliwości budzi natomiast kwestia zaangażowania do wolontariatu osób, które w ogóle nie mają zdolności do czynności prawnych (poniżej lat 13). Wobec braku wyraźnego zakazu w przepisach prawnych, należy jednak przyjąć, że osoby te również mogą być wolontariuszami. Prezentowany pogląd niewątpliwie wychodzi naprzeciw potrzebom praktyki, zwłaszcza jeśli dotyczy zaangażowania dzieci do udziału w różnego rodzaju akcjach charytatywnych.

Przepisy szczególne lub wewnętrzne zasady obowiązujące w placówce opieki paliatywnej mogą przewidywać wyjątki od powyższej reguły.

Ograniczenia w zakresie wieku, wykształcenia lub kwalifikacji wolontariusza są przede wszystkim związane z wykonywaniem czynności, dla których akty prawne określają szczególne wymagania; na przykład, wydawanie zleceń lekarskich może być realizowane przez wolontariusza tylko wówczas, gdy posiada on prawo wykonywania zawodu lekarza. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie stanowi bowiem, że wolontariusz powinien posiadać kwalifikacje i spełniać wymagania odpowiednie do rodzaju i zakresu wykonywanych świadczeń, jeżeli obowiązek posiadania takich kwalifikacji i spełniania stosownych wymagań wynika z odrębnych przepisów.

Jeden z przykładów ograniczeń w zakresie wieku wolontariusza zawartych w przepisach prawnych wynika z ustawy z dnia 15 marca 1933 roku o zbiórkach publicznych (Dz.U. nr 22, poz. 162 ze zm.).

Zgodnie z tą ustawą wolontariusze przed ukończeniem 16 lat nie mogą brać udziału w zbiorce publicznej na rzecz organizacji, która zgodnie z wymogami zawartymi w art. 20–22 u.d.p.p.w. nie uzyskała statusu organizacji pożytku publicznego [6].

Hospicjum lub inna organizacja może wprowadzić własne ograniczenia w stosunku do zatrudnianych przez nią wolontariuszy, poprzez wydanie za pośrednictwem osoby kierującej placówką stosownych przepisów wewnętrznych. Z tego rodzaju wewnętrznych aktów placówki, ustanowionych w formie zarządzenia lub regulaminu, może wynikać, na przykład, dopuszczenie do udziału w opiece nad chorymi wyłącznie osób pełnoletnich lub takich, które odbyły odpowiednie przeszkolenie.

### Korzystający jako strona stosunku wolontariatu

Istotnym elementem wolontariatu jest występowanie relacji pomiędzy wolontariuszem i korzystającym. Osoba fizyczna, która w sposób ochotniczy i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na rzecz innych, jest wobec polskiego prawa wolontariuszem tylko wówczas, gdy pozostaje w formalnej relacji z organizacją lub instytucją uprawnioną do zatrudniania wolontariuszy, określoną przez ustawę jako „korzystający”. Korzystającymi mogą być organizacje pozarządowe (np. stowarzyszenia, fundacje), stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, spółdzielnie socjalne, a także spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz kluby sportowe będące spółkami działającymi na podstawie przepisów ustawy z dn. 25 czerwca 2010 roku o sporcie (Dz.U. nr 127, poz. 857), pod warunkiem że spółki te nie działają w celu osiągnięcia zysku, przeznaczają całość dochodu na realizację celów statutowych oraz nie przeznaczają zysku do podziału między swoich członków, udziałowców, akcjonariuszy i pracowników. Do korzystania ze świadczeń wolontariuszy są również uprawnione osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, których cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego. Ponadto prawo do zatrudniania wolontariuszy mają organy administracji publicznej, jednostki organizacyjne podległe tym organom lub przez nie nadzorowane (np. szkoły, domy pomocy społecznej).

Powyższe wyliczenie pokazuje, że korzystającymi mogą być nie tylko osoby prawne, ale również jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej (np. stowarzyszenia zwykłe). Są one uprawnione do zatrudniania wolontariuszy wyłącznie poza zakresem prowadzonej przez nie działalności gospodarczej [7].

Korzystającymi w opiece paliatywnej w Polsce są zwłaszcza placówki udzielające świadczeń zdrowotnych z zakresu tej opieki, organizacje pozarządowe, takie jak fundacje i stowarzyszenia, oraz osoby prawne i jednostki organizacyjne Kościoła Katolickiego, a w szczególności Caritas, zakony i parafie.

Wśród placówek opieki paliatywnej zatrudniających wolontariuszy należy wyróżnić hospicja domowe i hospicja stacjonarne, natomiast rzadziej wolontariat funkcjonuje w ramach oddziałów medycyny paliatywnej, poradni medycyny paliatywnej oraz dziennych ośrodków opieki paliatywnej i hospicyjnej. Wymienione placówki są zakładami opieki zdrowotnej, działającymi na podstawie przepisów ustawy z dnia 30 sierpnia 1991 roku o zakładach opieki zdrowotnej (tj. Dz.U. z 2007 r. nr 14, poz. 89 ze zm.), lub komórkami organizacyjnymi takich zakładów.

Z danych zawartych w Rejestrze Zakładów Opieki Zdrowotnej wynika, że wiele hospicjów, będących niepublicznymi zakładami opieki zdrowotnej, zostało utworzonych przez organizacje pozarządowe i osoby prawne Kościoła Katolickiego, realizujące zadania z zakresu opieki paliatywnej w ramach działalności statutowej lub charytatywno-opiekuńczej [8]. Angażują one wolontariuszy do udziału w opiece nad chorymi lub do wykonywania czynności poza sferą tej opieki, jak również do wspierania innych placówek opieki paliatywnej.

### Źródła „prawa wolontariatu”

Relację między wolontariuszem i korzystającym kształtują przepisy u.d.p.p.w. oraz innych ustaw i rozporządzeń, wewnętrzne zasady ustalone przez korzystającego, a także postanowienia porozumienia zawartego pomiędzy wolontariuszem i korzystającym. Przepisy ustaw i rozporządzeń mają charakter powszechnie obowiązujący i nadrzędny w stosunku do regulaminów i zarządzeń wydawanych przez korzystającego oraz zawieranych przez niego porozumień. Ustanawianie przez placówkę, w jej aktach wewnętrznych, własnych zasad dotyczących funkcjonowania wolontariatu powinno się odbywać przy uwzględnieniu przepisów powszechnie obowiązujących. Jest ono wskazane zwłaszcza w sytuacji, gdy istnieje potrzeba uporządkowania zagadnień, których prawo w ogóle nie reguluje, lub wów-

czas, gdy obowiązujące przepisy prawne są zbyt ogólne dla korzystającego i nie pozwalają na rozstrzygnięcie problemów występujących w praktyce. Zasady wewnętrzne nie mogą być sprzeczne z przepisami prawa, w związku z czym nie jest dopuszczalne ograniczenie przez korzystającego praw wolontariusza wynikających z przepisów powszechnie obowiązujących.

## Prawa i obowiązki wolontariusza

Pierwszy katalog zasad dotyczących relacji pomiędzy wolontariuszem a korzystającym stanowią prawa wolontariusza oraz obowiązki i uprawnienia korzystającego, przewidziane w art. 44–47 u.d.p.p.w. Należą do nich obowiązki informacyjne korzystającego, którym odpowiadają prawa wolontariusza. Zgodnie ze wspomnianymi przepisami wolontariusz zaangażowany w opiekę paliatywną ma prawo do uzyskania informacji o przysługujących mu prawach i ciężących na nim obowiązkach oraz prawo dostępu do tych informacji. Dotyczy to wszelkich praw i obowiązków wolontariusza, a więc wynikających zarówno z przepisów ustaw i rozporządzeń, jak i zasad wewnętrznych obowiązujących tylko w danej placówce.

Ponadto wolontariusz ma prawo do uzyskania informacji o ryzyku dla zdrowia i bezpieczeństwa związanym z wykonywanymi świadczeniami oraz o zasadach ochrony przed zagrożeniami. Powyższe obowiązki korzystający może zrealizować poprzez przekazanie wolontariuszowi informacji na piśmie lub ustnie, podczas indywidualnego instruktażu, a także w trakcie szkolenia, prowadzonego dla grupy kandydatów do wolontariatu.

Wolontariuszowi przysługuje prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków wykonywania świadczeń, które korzystający ma obowiązek zapewnić na zasadach dotyczących pracowników. Zasady te wynikają z działu dziesiątego kodeksu pracy, z rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 roku w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (Dz.U. nr 129, poz. 844 ze zm.) oraz z innych przepisów dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy [9]. Zwłaszcza placówka zatrudniająca wolontariuszy jest zobowiązana do zapewnienia im odpowiednich środków ochrony indywidualnej, w zależności od rodzaju świadczeń i zagrożeń związanych z ich wykonywaniem.

W przepisach u.d.p.p.w. zostało uregulowane prawo wolontariusza do zaopatrzenia z tytułu wypadków przy wykonywaniu świadczeń oraz prawo do ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków.

Pierwsze przysługuje wolontariuszowi, z którym korzystający zawarł porozumienie na okres dłuższy niż 30 dni. Pozwala ono na uzyskanie przez wolontariusza, który uległ wypadkowi przy wykonywaniu świadczeń: renty z tytułu niezdolności do pracy, jednorazowego odszkodowania lub świadczeń zdrowotnych, na zasadach określonych w ustawie z dnia 30 października 2002 roku o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach (Dz.U. nr 199, poz. 1674 ze zm.). Przepisy przywołanej ustawy przewidują również możliwość uzyskania w razie śmierci wolontariusza zasiłku pogrzebowego, jednorazowego odszkodowania lub renty rodzinnej. Warto podkreślić, że w przypadku objęcia wolontariusza zaopatrzeniem po stronie korzystającego nie występuje obowiązek opłacania składek, ponieważ tego rodzaju świadczenia są finansowane ze środków budżetu państwa [10]. Nie ma też obowiązku zgłaszania wolontariusza do zaopatrzenia, ponieważ przedłożenie stosownych dokumentów w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) następuje dopiero po zaistnieniu wypadku z udziałem wolontariusza. Po wypadku korzystający powinien sporządzić protokół ustalenia okoliczności i przyczyn wypadku, który wraz z tekstem porozumienia należy przekazać do ZUS [11].

Prawo do zapewnienia ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków przysługuje wolontariuszowi, z którym korzystający zawarł porozumienie na okres nie dłuższy niż 30 dni, a więc wówczas, gdy wolontariusz nie jest objęty ochroną na podstawie przepisów o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób powstałych w szczególnych okolicznościach. Korzystający jest w takich przypadkach zobowiązany do zawarcia umowy ubezpieczenia z wybranym przez siebie przedsiębiorcą ubezpieczeniowym i do opłacenia składki. Świadczenia przysługujące wolontariuszowi w razie wypadku oraz tryb ich uzyskania w szczególności reguluje umowa ubezpieczenia.

Pokrywanie kosztów podróży służbowych i diet przez korzystającego jest kolejnym prawem wolontariusza zagwarantowanym w przepisach u.d.p.p.w. Koszty te powinna pokrywać placówka zatrudniająca wolontariuszy na zasadach dotyczących pracowników, określonych w przepisach prawa pracy, a zwłaszcza przy uwzględnieniu art. 77<sup>5</sup>§1 kodeksu pracy, który zawiera definicję podróży służbowej. W odniesieniu do przywołanego przepisu za podróż służbową wolontariusza należy uznać podróż związaną z wykonywaniem przez niego świadczeń poleconych przez korzystającego poza miejscowość, w której znajduje się siedziba placówki, lub poza



stałe miejsce wykonywania świadczeń. Nie każdą podróż wolontariusza można więc uznać za podróż służbową. Jeżeli na przykład porozumienie z wolontariuszem przewiduje, że wykonywane przez niego świadczenia polegają na wspieraniu pacjentów w opiece domowej, to dojazdy do domów chorych nie stanowią podróży służbowej i placówka nie będzie zobowiązana do pokrywania kosztów dojazdu oraz do wypłaty diet.

Wolontariuszowi przysługuje prawo do zwolnienia korzystającego z obowiązku pokrywania kosztów podróży służbowych i diet. Może ono dotyczyć zarówno części, jak i całości tych kosztów. Aby tego rodzaju zwolnienie było skuteczne, wolontariusz powinien je sporządzić w formie pisemnej pod rygorem nieważności.

Artykuł 44 ust. 2 u.d.p.p.w. gwarantuje wolontariuszowi prawo do otrzymania od korzystającego pisemnego zaświadczenia o wykonywaniu świadczeń, w tym o ich zakresie.

Ponadto wolontariusz może się domagać od korzystającego potwierdzenia na piśmie treści porozumienia. Prawo to dotyczy w zasadzie porozumień zawieranych na okres nie dłuższy niż 30 dni, ponieważ w sytuacjach, gdy okres wykonywania świadczeń ma przekroczyć 30 dni, porozumienie powinno być zawarte w formie pisemnej.

W u.d.p.p.w. przewidziano również uprawnienia korzystającego wobec wolontariuszy. Ich realizacja zależy wyłącznie od woli placówki zatrudniającej osobę na zasadach wolontariatu. W szczególności, ustawa przyznaje korzystającemu prawo do pokrywania niezbędnych kosztów ponoszonych przez wolontariusza, innych niż koszty podróży służbowych i diet. Placówka może pokrywać tylko te koszty, które się wiążą z wykonywaniem świadczeń przez wolontariusza, i realizuje to uprawnienie na zasadach dotyczących pracowników.

Korzystający jest uprawniony do pokrywania kosztów szkoleń wolontariuszy w zakresie wykonywanych przez nich świadczeń, określonych w porozumieniu.

Kolejnym uprawnieniem placówki angażującej wolontariuszy jest możliwość zapewnienia im ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej, a także zgłoszenia do ubezpieczenia zdrowotnego, jeżeli wolontariusz nie podlega tego rodzaju ubezpieczeniu z innego tytułu. W obu przypadkach na korzystającym będzie ciążył obowiązek opłacenia składki.

Korzystający może także na prośbę wolontariusza przedłożyć pisemną opinię o wykonywaniu przez niego świadczeń.

Poza przepisami u.d.p.p.w. oraz aktami prawnymi, do których ona odsyła, relację między wolon-

tariuszem a korzystającym, nazywaną również stosunkiem wolontariatu, mogą kształtować przepisy innych ustaw i rozporządzeń [12]. Należy do nich ustawa z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2009 r. nr 52, poz. 417 ze zm.). Określa ona prawa pacjenta, którym odpowiadają obowiązki zakładów opieki zdrowotnej, osób wykonujących zawód medyczny oraz innych osób uczestniczących w udzielaniu świadczeń zdrowotnych. Znajduje więc zastosowanie również do wolontariuszy, którzy w ramach opieki paliatywnej uczestniczą w opiece nad pacjentami. Jako przykład obowiązku wolontariusza, wynikającego z przepisów tej ustawy, można podać obowiązek zachowania w tajemnicy informacji związanych z pacjentem, a uzyskanych w związku z wykonywaniem świadczeń, lub obowiązek poszanowania intymności i godności pacjenta, a także obowiązek poszanowania prawa pacjenta do umierania w spokoju i godności.

Innym aktem prawnym, który znajduje zastosowanie do wolontariuszy opiekujących się pacjentami w opiece paliatywnej, jest ustawa z dnia 5 grudnia 2008 roku o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. nr 234, poz. 1570 ze zm.). Zgodnie z przepisami tej ustawy wolontariusze podlegają obowiązkowym badaniom sanitarno-epidemiologicznym, jeżeli podejmują lub wykonują prace, przy których istnieje możliwość przeniesienia zakażenia lub choroby zakaźnej na inne osoby. Skierowanie wolontariusza na tego rodzaju badania jest obowiązkiem korzystającego, który powinien pokryć koszty ich przeprowadzenia.

Placówka opieki paliatywnej jest uprawniona do wprowadzenia w swoich przepisach wewnętrznych praw i obowiązków wolontariuszy w takim zakresie, aby nie pozostawały w sprzeczności z zasadami wynikającymi z przepisów powszechnie obowiązujących; na przykład, w regulaminie wolontariatu hospicjum może przewidzieć obowiązek wolontariusza sumiennego i starannego wykonywania powierzonych jemu zadań i troski o majątek placówki [13].

## Porozumienie jako umowa między wolontariuszem a korzystającym

Relację między wolontariuszem a korzystającym, poza przepisami powszechnie obowiązującymi i wewnętrznymi zasadami ustalonymi przez placówkę, mogą kształtować postanowienia porozumienia zawieranego przez wolontariusza z korzystającym. Ma ono indywidualny i konkretny charakter, w związku z czym, w odróżnieniu od przepisów prawa i wewnętrznych aktów placówki, nie odnosi się

do wszystkich wolontariuszy lub części z nich, ale do określonej osoby. Korzystający może więc przewidzieć w porozumieniu zasady, a zwłaszcza prawa i obowiązki adresowane do konkretnego wolontariusza i wynikające z jego indywidualnego zakresu i sposobu oraz czasu wykonywania świadczeń.

Porozumienie jest umową cywilnoprawną, do której w zakresie nieuregulowanym w u.d.p.p.w. stosuje się przepisy ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny (Dz.U. nr 16, poz. 93 ze zm.) [14]. Koniecznymi składnikami tej umowy są określenie zakresu, sposobu i czasu wykonywania świadczeń przez wolontariusza oraz zawarcie w niej postanowienia o możliwości rozwiązania porozumienia. Ponadto powinno ono przewidywać osobiste wykonywanie świadczeń przez wolontariusza, jeśli wymagają tego przepisy szczególne lub specyfika tych świadczeń [15]. Poza wymienionymi składnikami koniecznymi porozumienie może regulować również inne kwestie, takie jak miejsce wykonywania świadczeń przez wolontariusza, a także jego prawa i obowiązki [16]. Istotne znaczenie ma okres, na jaki zostało ono zawarte. Jeżeli nie przekracza on 30 dni, to porozumienie może zostać zawarte w formie ustnej, a korzystający jest zobowiązany do potwierdzenia jego treści na piśmie tylko wówczas, gdy wolontariusz tego zażąda. W takich sytuacjach, jak już wspomniano, korzystający powinien zapewnić wolontariuszowi ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków. Jeżeli natomiast okres wykonywania świadczeń przekracza 30 dni, to porozumienie powinno zostać zawarte na piśmie, a korzystający nie ma obowiązku ubezpieczenia wolontariusza od następstw nieszczęśliwych wypadków, gdyż podlega on ochronie przewidzianej w przepisach o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach.

Zakres i sposób wykonywania świadczeń są określone dla każdego wolontariusza indywidualnie, w zależności od potrzeb placówki oraz umiejętności wolontariusza, a także jego wykształcenia i posiadanych uprawnień. Jeżeli do tego zakresu należą czynności zarezerwowane w przepisach prawnych dla osób posiadających odpowiednie prawo wykonywania zawodu lub spełniających inne wymagania, wówczas korzystający może zaangażować do wolontariatu wyłącznie takie osoby. Tego rodzaju czynności są określone w przepisach regulujących wykonywanie poszczególnych zawodów, takich jak ustawa z dnia 5 grudnia 1996 roku o zawodach lekarza i lekarza dentyisty (tj. Dz.U. z 2008 r. nr 136 poz. 857 ze zm.), ustawa z dnia 5 lipca 1995 roku o zawodach pielęgniarki i położnej (tj. Dz.U. z 2009 r.

nr 151, poz. 1217 ze zm.), a także ustawa z dnia 8 czerwca 2001 roku o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów (Dz.U. nr 73, poz. 763 ze zm.), zawierająca katalog usług psychologicznych, i ustawa z dnia 19 kwietnia 1991 roku o izbach aptekarskich (tj. Dz.U. z 2008 r. nr 136, poz. 856), określająca czynności należące do usług farmaceutycznych. Ostatni z wyżej wymienionych aktów znajduje zastosowanie na przykład wówczas, gdy hospicjum zatrudni wolontariusza do wykonywania świadczeń, których zakres, określony w porozumieniu, przewiduje takie czynności, jak: wydawanie produktów leczniczych, sprawowanie nadzoru nad ich przechowywaniem, wykorzystywaniem i utylizacją oraz udzielanie informacji dotyczących ich działania i stosowania. Ze względu na to, że wymienione czynności należą do katalogu usług farmaceutycznych, ich wykonywanie można powierzyć wyłącznie farmaceucie [17].

Jeżeli z zakresu świadczeń wolontariusza, określonego w porozumieniu z korzystającym, wynika, że udziela on świadczeń zdrowotnych, to zgodnie z art. 10 ust. 3 ustawy o zakładach opieki zdrowotnej powinien on być osobą wykonującą zawód medyczny oraz spełniać wymagania zdrowotne określone w przepisach ustawy z dnia 27 czerwca 1997 roku o służbie medycyny pracy (tj. Dz.U. z 2004 r. nr 125, poz. 1317 ze zm.). Wolontariusze w opiece paliatywnej mogą więc udzielać świadczeń zdrowotnych na podstawie wspomnianego artykułu ustawy o zakładach opieki zdrowotnej, jeśli mają prawo wykonywania zawodu medycznego. Jeżeli jednak nie wykonują zawodu medycznego, to mogą uczestniczyć w opiece nad chorymi poprzez wykonywanie czynności nienależących do zakresu świadczeń zdrowotnych na podstawie ogólnych przepisów u.d.p.p.w. Ostatecznie zasady zawarte w drugim z wymienionych aktów znajdują zastosowanie również do wolontariuszy wykonujących zawód medyczny, ponieważ ustawa o zakładach opieki zdrowotnej nie przewiduje w tym zakresie szczególnej regulacji, lecz odsyła do przepisów ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Zakres świadczeń wolontariusza, który nie wykonuje zawodu medycznego, a uczestniczy w opiece nad pacjentami, może obejmować zwłaszcza: towarzyszenie chorym, organizowanie dla nich czasu wolnego, pomoc w drobnych sprawach życia codziennego, utrzymywanie czystości i porządku. Wykonywanie tych czynności nie jest z reguły uzależnione od posiadania przez wolontariusza szczególnych kwalifikacji. Podobnie kształtuje się sytuacja w placówkach opieki paliatywnej zatrudniających wolontariuszy do wykonywania świadczeń poza sferą

opieki nad chorymi. Do zakresu czynności wolontariusza, które z reguły nie wymagają posiadania szczególnych uprawnień, można zaliczyć: wykonywanie czynności administracyjnych, technicznych, organizowanie akcji charytatywnych, a także prowadzenie działań informacyjnych i promocyjnych.

### Przepisy wewnętrzne placówki dotyczące wolontariatu

Przepisy wewnętrzne wydawane przez kierownika placówki opieki paliatywnej mogą regulować zwłaszcza te zagadnienia, które nie zostały określone w przepisach prawnych. Pozwala to korzystającemu na wprowadzenie własnych zasad porządkujących wolontariat, które zapewnią prawidłowe funkcjonowanie placówki i bezpieczeństwo przebywających w niej pacjentów. Mogą one dotyczyć zwłaszcza takich kwestii, jak zasady rekrutacji i kształcenia wolontariuszy czy relacje wolontariuszy z personelem placówki, a także określać osoby odpowiedzialne za sprawowanie nadzoru i koordynowanie pracy wolontariuszy. W przepisach wewnętrznych placówki mogą zostać uregulowane zasady organizacji i działania centrum wolontariatu, będącego jednostką organizacyjną wolontariatu. Przepisy te mogą również przewidywać utworzenie stanowiska koordynatora wolontariatu i określać zadania pracownika lub wolontariusza zatrudnionego na tym stanowisku [18].

Przepisy wewnętrzne przewidujące szczególne obowiązki i wymagania dotyczące wolontariuszy powinno się tworzyć z umiarem, ponieważ zasady te mogą zniechęcać wolontariuszy do podejmowania lub kontynuowania współpracy z placówką. Z istoty wolontariatu wynika nie tylko autonomia wolontariusza w zakresie nawiązania relacji z korzystającym, ale również prawo do jej zakończenia na zasadach określonych w porozumieniu. Wolontariusz ma więc prawo do zakończenia wykonywania świadczeń na rzecz korzystającego.

Na podstawie powyższych rozważań można zaproponować podział zasad dotyczących wykonywania świadczeń przez wolontariusza na: ogólne, wynikające z przepisów powszechnie obowiązujących, szczegółowe, zawarte w przepisach wewnętrznych placówki i obowiązujące tylko w placówce, która je wprowadziła, oraz indywidualne, odnoszące się do konkretnego wolontariusza i wynikające z zawartego przez niego porozumienia z korzystającym.

### Podsumowanie

Podsumowując, można stwierdzić, że wolontariat został uregulowany w polskim systemie prawa

w ogólny sposób w przepisach u.d.p.p.w. Należy podkreślić, że przepisy te znajdują zastosowanie w zasadzie do każdej placówki korzystającej ze świadczeń wolontariuszy, w tym również do placówek opieki paliatywnej oraz wspierających je organizacji pozarządowych i kościelnych. Zatrudnianie wolontariuszy w opiece paliatywnej wymaga jednak uwzględnienia przepisów prawnych związanych z rodzajem czynności realizowanych przez wolontariuszy w ramach tej opieki, takich jak: przepisy dotyczące praw pacjenta, badań dla celów sanitarno-epidemiologicznych, bezpieczeństwa żywności i żywienia, zbiórek publicznych, ochrony danych osobowych oraz wykonywania zawodów związanych z tą opieką.

Sytuacja wolontariuszy w opiece paliatywnej w Polsce jest uregulowana bardziej szczegółowo niż w wielu innych krajach, takich jak Wielka Brytania, którą można uznać za kolebkę współczesnej opieki paliatywnej. Wolontariat nie doczekał się tam bowiem regulacji prawnej, a jedynie jest kształtowany w pośredni sposób przez przepisy dotyczące między innymi działalności charytatywnej, odpowiedzialności i ubezpieczeń, ochrony danych oraz organizacji placówek ochrony zdrowia [19].

Polskie „prawo wolontariatu” nie jest jednak doskonałe. Pozostawia ono wątpliwości interpretacyjne i rozbieżności w poglądach, które niekiedy można dostrzec w cytowanej poniżej literaturze przedmiotu oraz w wyjaśnieniach zamieszczonych na stronach rządowych Departamentu Pożytku Publicznego w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej ([www.pozytek.gov.pl](http://www.pozytek.gov.pl)), a także na stronach internetowych poświęconych problematyce wolontariatu ([www.wolontariat.org.pl](http://www.wolontariat.org.pl), [www.wolontariat.ngo.pl](http://www.wolontariat.ngo.pl), [www.wolontariat.hospicja.pl](http://www.wolontariat.hospicja.pl)). Różnice zdań w doktrynie dotyczą między innymi minimalnego wieku wolontariusza, który nie został określony w przepisach prawnych, oraz uznania wolontariatu za szczególną formę zatrudnienia niepracowniczego [20]. Dotyczą one także kierowania wolontariuszy na badania lekarskie [21]. Wątpliwości budzi również kwestia korzystania z nieodpłatnej pracy wolontariuszy przez zakłady opieki zdrowotnej udzielające świadczeń w ramach prowadzonej przez nie działalności gospodarczej oraz zagadnienie zakresu czynności, do których wykonywania można zatrudniać wolontariuszy w placówkach ochrony zdrowia.

W polskim piśmiennictwie dotyczącym wolontariatu w zasadzie nie porusza się problematyki odpowiedzialności cywilnej wolontariusza za szkody wyrządzone w związku z wykonywaniem świadczeń oraz odpowiedzialności karnej za przestępstwa po-

pełnione w ramach wolontariatu. Warto jednak podkreślić, że tego rodzaju zagadnienia odnoszą się również do wolontariuszy w opiece paliatywnej, którzy mogą odpowiadać karnie na podstawie przepisów kodeksu karnego lub ponieść odpowiedzialność cywilną na zasadach określonych w kodeksie cywilnym.

Niniejszy artykuł nie stanowi wyczerpującej analizy aspektów prawnych wolontariatu w opiece paliatywnej, a jedynie porusza kwestie podstawowe, które są istotne zwłaszcza dla codziennej praktyki placówek zatrudniających wolontariuszy. Obowiązujące w Polsce regulacje prawne nakładają obowiązki i wymagania w zasadzie nie na samych wolontariuszy, ale na placówki będące korzystającymi, które powinny tak organizować wolontariat, aby jego działalność nie naruszała zasad wynikających z przepisów prawa.

### Piśmiennictwo

1. Moroń D. Wolontariat w trzecim sektorze. Prawo i praktyka. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009: 35.
2. Modlińska A., Krakowiak P., Kowalczyk G., Janowicz A. Wolontariat w opiece paliatywno-hospicyjnej — edukacja społeczna na podstawie akcji „Umierać po ludzku”. *Onkol. Pol.* 2008; 11: 163–166.
3. WHO Definition of Palliative Care ([www.who.int/cancer/palliative/definition/en](http://www.who.int/cancer/palliative/definition/en)). Dane z sierpnia 2010 r.
4. Kozłowska B., Pawłowski L. Prawa i obowiązki w wolontariacie hospicyjnym. W: Krakowiak P., Modlińska M. (red.). Podręcznik wolontariusza hospicyjnego. Via Medica, Gdańsk 2008: 81–93.
5. Kołodziej K. Wolontariat — pytania i odpowiedzi. *Służba Pracownicza* 2003; 11: 7–8.
6. Pawłowski L., Kabasiński K., Leśniewska J., Kozłowska B. Zbiórki publiczne. W: Binnebesel J., Janowicz A., Krakowiak P., Paczkowska A. (red.). *Pozamedyczne aspekty opieki paliatywno-hospicyjnej*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2010: 229–246.
7. Pietrowski D., Skiba J., Niecikowska R. Jak zgodnie z prawem współpracować z wolontariuszem? Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2005: 5.
8. [www.rejestrzoz.gov.pl](http://www.rejestrzoz.gov.pl).
9. Jackowiak U. Sytuacja prawna wolontariuszy. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne* 2004; 1: 8–12.
10. Krzyśków B. Zatrudnienie niepracownicze typu administracyjnoprawnego, ustrojowego, osób pracujących na własny rachunek i w ramach wolontariatu w aspekcie bezpieczeństwa i higieny pracy (2). *Zabezpieczenie Pracy* 2008; 2: 22–25.
11. Kopyra J. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz. C.H. Beck, Warszawa 2005: 145.
12. Izdebski H. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz. Biblioteka Pożytku Publicznego, Warszawa 2003: 18.
13. Gluziński A. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Difin, Warszawa 2005: 90.
14. Golat R. Działalność pożytku publicznego i wolontariat, omówienie, tekst ustawy. Ośrodek Doradztwa i Szkolenia, Warszawa-Jaktorów 2005: 96–97.
15. Pietrowski D. (red.). *Na prawo patrz*. Poradnik. Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu, Warszawa 2006: 10.
16. Mrozowska M. Wolontariat — prawa i obowiązki. *Prawo Pracy* 2006; 7–8: 33–39.
17. Pawłowski L., Wapniarska I., Lichodziejewska-Niemierko M. Rola farmaceuty w opiece paliatywno-hospicyjnej — aspekty organizacyjne i prawne. *Medycyna Paliatywna w Praktyce* 2009; 3: 19–27.
18. Pawłowski L. Aspekty prawne wolontariatu hospicyjnego. W: Krakowiak P., Modlińska A., Binnebesel J. (red.). Podręcznik koordynatora wolontariatu hospicyjnego. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2008: 237–256.
19. Hamilton G. Legal issues for the Volunteer Service Manager. W: Doyle D. (red.). *Volunteers in hospice and palliative care. A handbook for volunteer service managers*. Oxford University Press, New York 2002: 186–202.
20. Kołodziej K. Wolontariat to nie zatrudnienie. *Służba Pracownicza* 2006; 4: 23–25.
21. Kołodziej K. Wolontariat w pytaniach i odpowiedziach. Poradnik prawny. Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu, Warszawa 2008: 20.